

Materiały

POLITYKA KULTURALNA W EUROPEJSKICH DĄŻENIACH INTEGRACYJNYCH

I. UWAGI WSTĘPNE

W ramach ogólnej działalności integracyjnej w Europie zachodniej akcji w dziedzinie kultury dotychczas specjalnie nie eksponowano. Jakkolwiek organizacje integracyjne i inne związki oraz zrzeszenia o podobnych założeniach podejmowały i nadal podejmują rozliczne i różnokierunkowe inicjatywy kulturalne, to jednak rezultaty tej działalności są mniej widoczne. Nawet tam, gdzie aktywność ta najbardziej się zaznacza, mianowicie w dziedzinie kształcenia i wychowania młodzieży, nie wychodzi się wciąż jeszcze poza sferę eksperymentu, gdy tymczasem np. akcja w zakresie integracji gospodarczej stale jednak postępuje naprzód. Miarę zainteresowania podejmowanymi inicjatywami stanowią w pewnym sensie prowadzone badania naukowe i ukazujące się publikacje, które w odniesieniu do problematyki kulturalnej są raczej sporadyczne i dość przypadkowe, podczas gdy literatura naukowa, poświęcona innym zagadnieniom integracji europejskiej, jest już dzisiaj bardzo bogata.

Niniejsze opracowanie przedstawić ma niektóre aktualne elementy występujące w europejskich dążeniach integracyjnych i podjąć próbę określenia perspektyw ich rozwoju.

II. PODSTAWOWE KIERUNKI DZIAŁANIA ORGANIZACJI INTEGRACYJNYCH W DZIEDZINIE POLITYKI KULTURALNEJ

Potrzeba intensyfikacji i poszerzenia tradycyjnych ram międzynarodowych kontaktów kulturalnych stale wzrasta¹. Rozwijają się one na wielu płaszczyznach przy współdziałaniu instancji państwowych, prywatnych i półprywatnych, instytutów, zrzeszeń i organów wydawniczych, które tymi zagadnieniami się zajmują. Ponadto działają w tej dziedzinie międzynarodowe i ponadnarodowe, kontynentalne i międzykontynentalne organizacje interesujące się

¹ Por. H. Becker, *Aussenpolitik und Kulturpolitik*. W: *Deutsche Kulturpolitik im Ausland*. Süddeutscher Verlag, München 1966.

również tą problematyką. Usiłują one wywierać nawet swoje wpływy na kierunki polityki kulturalnej poszczególnych państw, tak jak to czyni m. in. Rada Europejska². Od wielu lat stara się ona przejąć funkcje koordynacyjne całej międzynarodowej działalności kulturalnej, a dla realizacji swoich celów powołała w 1962 r. ośrodek kierujący jej inicjatywami kulturalnymi — zwany Radą Współpracy Kulturalnej (*Conseil de la Cooperation Culturelle* — CCC). Przy Radzie tej działają trzy główne komisje: szkolnictwa wyższego i nauki, szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego oraz komisja zajmująca się ogólnymi problemami młodzieży i kształceniem dorosłych. Komisje te utrzymują ścisły kontakt zarówno z analogicznymi oddziałami Rady Europejskiej, jak i z poszczególnymi krajami członkowskimi poprzez swoich delegatów.

Działalność tych komisji, w różnych okresach czasu, jest mniej lub bardziej aktywna. Nasila się w czasie — można rzec — koniunktury, wywołanej nierzadko przesłankami politycznymi, gdy np. w poszczególnych krajach podejmuje się dyskusje i opracowuje propozycje reform zmierzające do poprawy sytuacji w określonej dziedzinie³. W chwili obecnej np. komisja CCC do spraw szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego ogranicza się w zasadzie do kontynuowania utartych już form pracy, tzn. inspirowanie obchodów tzw. Europejskiego Dnia Szkoły, organizuje międzynarodowe spotkania w celu wymiany doświadczeń pedagogów i działaczy szkolnych⁴, patronuje tzw. Szkołom Europejskim, propagując ich doświadczenia oraz zdobycze wychowawcze i dydaktyczne⁵.

Nie wystąpiła dotąd z nowymi inicjatywami komisja zajmująca się ogólnymi problemami młodzieży. Natomiast Rada Europejska, tj. jej komisja do spraw kultury i badań naukowych, wypowiedziała się w marcu 1966 r. za utworzeniem europejskiej instytucji zajmującej się sprawami zbliżenia młodzieży (*Europäisches Jugendwerk* — *L'Office européenne pour la Jeunesse*), przy czym odpowiedni projekt opracowały europejskie wspólnoty gospodarcze. Dostrzegają one potrzebę utworzenia europejskiej instytucji do spraw młodzieży (*Europäisches Jugendamt*)⁶, w ramach której zapoznawałaby się ona m. in. z zagadnieniami europejskimi. Proponuje się więc, by instytucja

² Por. J. Rovan, *Kultur zwischen Organisation und Politik*, tamże.

³ Należy przypomnieć np. głośne w latach 1959—1964 dyskusje i spory wywołane projektami reform szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego w NRF oraz ożywioną wówczas działalność Europejskiej Konferencji Ministrów Wychowania i Oświaty, Europejskiego Związku Wychowawców itp. Trwające zaś w ostatnich latach dyskusje, które w NRF uwieńczone zostały burzliwą debatą w *Bundestagu* (luty 1966 r.) na temat rozbudowy szkolnictwa wyższego i reformy studiów oraz popierania przez państwo badań naukowych, wpłynęły na zaktywizowanie się odpowiednich komisji Rady Europejskiej.

⁴ Por. *Bildung in Stufen? Eine Frage der europäischen Bildungspolitik. Zweites bildungspolitisches Gespräch*. Frankfurt a. M.

⁵ *Ziel der „Europäischen Schulen“ — Internationale Verständigung und Freundschaft*. „Das Parlament” z 13 IV 1966.

⁶ Por. *Europäisches Jugendwerk*. „Europäische Gemeinschaft” nr 7/1966.

ta posiadała swoją komisję lub radę administracyjną złożoną z przedstawicieli wspólnot i rządów państw członkowskich. Organ ten ustalałby metody pracy i przygotowywał programy działania. Rada administracyjna miałaby ponadto za zadanie koordynować programy wspólnot i rządów z odpowiednimi programami poszczególnych krajów członkowskich. Komisja EWG proponuje, by w programie tym znalazły się takie inicjatywy, jak np. organizacja zjazdów naukowych, na których informowaliby się i kształcili — wzbogacając swoją wiedzę o Europie — nauczyciele, a także aktyw rekrutujący się z różnych grup społecznych (młodzi pracownicy przemysłu i handlu, studenci, młodzi robotnicy i rolnicy) szkolony w zależności od międzynarodowych, narodowych i regionalnych potrzeb. Ponadto zamierza się włączyć do tego programu, o ile wyrażą na to zgodę rządy państw członkowskich, prowadzenie badań i sondaży na temat warunków życia młodzieży europejskiej. Wbrew dotychczasowym praktykom, dopiero na ostatnim miejscu wymienia się potrzebę wypracowania metod i programów dotyczących wymiany młodzieży państw członkowskich. Programy takie wspomniana komisja EWG uważa wprawdzie za pożyteczne i wskazane, lecz na obecnym etapie wcale nie za niezbędne. Tak więc ta forma pracy z młodzieżą, która dotychczas była najpopularniejsza, ustąpić ma pracy wychowawczej i dydaktycznej.

Sprawami młodzieży zainteresowała się także, współpracująca z Radą Europejską, Europejska Fundacja Kulturalna (*Fondation Européenne de la Culture*). W jej programie na najbliższe pięć lat, jako główny przedmiot zainteresowania, znalazły się właśnie problemy młodzieży i ludności wiejskiej.

Chociaż zainteresowanie organizacji integracyjnych młodzieżą wyraźnie się wzmogło, to jednak w ostatnim czasie największą aktywność przejawia komisja do spraw szkolnictwa wyższego i nauki CCC. Stara się ona usilnie włączyć swoje inicjatywy w inspirowany różnymi drogami proces ujednoczenia europejskiego szkolnictwa akademickiego. Komisja ta przygotowała i przystąpiła do realizacji programu, w którym znalazły się najważniejsze problemy, jakie stoją obecnie przed szkołami wyższymi Europy zachodniej. Tak więc w programie tym znalazły się takie zagadnienia jak: upodobnienie toku studiów i programów europejskich szkół wyższych, umożliwienie ich kadrze profesorskiej swobodnego wyboru miejsca działalności badawczej i dydaktycznej oraz nawiązywanie współpracy i utrzymywanie kontaktów z naukowcami innych krajów, udzielanie pomocy w zdobywaniu potrzebnych do badań naukowych środków finansowych oraz prowadzenie tzw. studiów porównawczych nad zasadniczymi aspektami aktualnej polityki szkół akademickich państw członkowskich.

Nie wszystkie problemy, które znalazły się w aktualnym programie komisji, są nowe. Wiele z nich rozpatrywały i usiłowały rozwiązać organizacje integracyjne już wcześniej, jednak bez większych rezultatów. Trzeba

jednak pamiętać o tym, iż Rada Europejska i jej organa upoważnione są jedynie do opracowywania i formułowania zaleceń, a dopiero uniwersytety i w końcu rządy krajów członkowskich decydują o tym, czy — i w jakim stopniu — zalecenia będą mogły być urzeczywistnione. Jak trudno w tej sytuacji osiągnąć, chociażby w niewielkim tylko zakresie, porozumienie, i równocześnie jak problematyczna w świetle tym pozostaje realizacja innych zamierzeń wykazało doświadczenie z zapoczątkowanym w 1962 r. — i pierwszym z tego programu dotychczas ukończonym — opracowaniem zaleceń w sprawie ujednoczenia toku i programów studiów w zakresie chemii⁷. Zalecenia te zaakceptowano w ramach komisji CCC wprowadzić jednogłośnie i wyrażono także pogląd, iż przyjęcie ich przez wszystkie uczelnie zachodniej Europy urzeczywistniłoby ujednoczenie treści, form i środków nauczania. Jednak nic nie wskazuje na to, by na obecnym etapie zastosowano je w praktyce akademickiej. Toteż postanowiono potraktować je jako metodologiczne „Pilot Exercise” w opracowywaniach zaleceń dla innych przedmiotów.

W międzyczasie zebrano też już materiały w celu przygotowania zaleceń z zakresu biologii (przystąpiono do tej pracy w 1963/64 r.) i fizyki (przystąpiono w r. 1963/64), a ekspertyzy uczelni są też już przygotowywane. Ukończenie prac nad zaleceniami dla historii (przystąpiono w r. 1964/65) i geografii (rozpoczęte w r. 1964/65) przewiduje się na lata 1967—68. Przystąpiono także już do opracowywania zaleceń dla innych jeszcze dyscyplin naukowych, a mianowicie nauk ekonomicznych (rozpoczęte w r. 1965/66), pedagogiki (rozpoczęte w r. 1966) i socjologii.

Z dotychczasowych doświadczeń w zakresie realizacji tego punktu programu wynika, iż opracowanie zaleceń dla jednej dyscypliny naukowej wymaga jednak co najmniej trzech lat pracy. Dwa lata tzw. sprawozdawcy generalni zbierają materiały, a przez rok eksperci, wytypowani przez instancje uniwersyteckie, opracowują te materiały i przygotowują odpowiednie wnioski, które — po przyjęciu ich przez komisję — przekazywane są następnie władzom państwowym i uniwersyteckim. Jeżeli doliczy się do tego jeszcze czas potrzebny, aby zalecenia te zostały opublikowane w obowiązujących w Radzie Europejskiej językach, to okazuje się, iż cykl produkcyjny takich zaleceń dla jednej dyscypliny naukowej trwa około 3 i pół roku. W tej sytuacji nawet metodycznie najlepiej opracowane zalecenia nie mogą się ustrzec przed zdezaktualizowaniem i narażeniem na wyprzedzenie ich postulatów przez rozwijającą się przecież stale naukę.

Komisja szkolnictwa wyższego i nauki CCC, przystępując do realizacji ustalonego programu, powołała w 1963 r. specjalną grupę roboczą, która zając się miała sprawą swobodnego wyboru miejsca działalności dydaktycz-

⁷ Por. *The Teaching of Chemistry at University Level. Education in Europe* I, 2. Strassburg 1966.

nej i naukowej kadry profesorskiej, a także współpracą akademickiego personelu nauczającego i naukowo-badawczego krajów członkowskich. Grupa ta opracowała więc najpierw w tym zakresie cały szereg zaleceń, które zostały, po przeprowadzeniu nielicznych poprawek, zaakceptowane na posiedzeniu plenarnym komisji CCC, a następnie skierowane w celu rozpatrzenia możliwości ich realizacji do poszczególnych instancji rządowych i władz uczelnianych. Zalecenia te dotyczą w szczególności warunków organizacyjnych (tzn. sprawy dodatkowych środków finansowych, przyjęcia za nie odpowiedzialności, zaopatrzenia emerytalnego, ubezpieczenia społecznego itp.), jakie powinny być spełnione w przypadku urzeczywistnienia, opartej wyłącznie o kwalifikacje, swobody wyboru miejsca działalności akademickiego personelu nauczającego i naukowo-badawczego. Ponadto zajmowano się także jeszcze sprawą dalszego wypłacania stypendiów podczas pobytu studentów na uczelniach zagranicznych, nowymi formami organizacji kursów wakacyjnych, sprawą związania profesorów z drugą, znajdującą się w innym państwie europejskim, szkołą wyższą, partnerstwem uniwersytetów, fakultetów, oddziałów, wymiany pracowników administracyjnych uniwersytetów itp. Aby zwiększyć szansę wprowadzenia tych zaleceń w życie, opracowano także tzw. klauzulę egzekwującą, która nakłada na kraje członkowskie obowiązek zdania sprawy z podjętych kroków — po raz pierwszy w 1967 r. — zmierzających do urzeczywistnienia tych zaleceń.

Ponadto wspomniana grupa zajęła się również zagadnieniami rozwoju współpracy naukowej i sprawami jej finansowania. W związku z tym, w porozumieniu z komisją szkolnictwa wyższego i nauki CCC, wypracowano i zatwierdzono klasyfikację ośrodków naukowych według trzech kategorii⁸. Do kategorii oznaczonej literą „A” zaliczono autonomiczne ośrodki badawcze, których koszty wyposażenia i utrzymania przekraczają budżetowe możliwości jednego kraju. Funduszy w takim wypadku dostarczają wspólnie państwa członkowskie. Korzystać z nich mogą wszystkie szkoły wyższe w Europie zachodniej. Przykładem jest tu Europejski Ośrodek Badań Nuklearnych w Genewie (CERN).⁹

Do kategorii „B” zaliczono ośrodki badawcze, które zostały powołane i są utrzymywane przez poszczególne kraje, a służą celom i potrzebom nauki zachodnioeuropejskiej. Powstawać mają one w tych krajach, które swoją historią lub położeniem geograficznym predestynowane są do tego, by tam koncentrowały się badania określonej dyscypliny naukowej¹⁰.

Rozpatrywano także zagadnienia współpracy i podziału zadań w różnych

⁸ Tzw. *Centres for Confrontation and Research Type A, B, C*. Por. Ch. Hilgers, *Europäische Kulturpolitik. Vereinheitlichung im Hochschulwesen macht gute Fortschritte*, „Das Parlament” z 16 II 1966.

⁹ Por. R. Jungk, *Europas Gigant der Forschung*. „Die Zeit” z 14 X 1966.

¹⁰ Realizując te propozycje Turcja przystąpiła do organizowania ośrodka naukowego, który zająć się ma badaniami cywilizacji hetyckiej i anatolskiej.

ośrodkach, specjalizujących się w tej samej lub pokrewnej dziedzinie. Ośrodki takie zaliczono do kategorii „C”. Mają one opracowywać wspólne programy badawcze oraz wymieniać między sobą pracowników naukowych. Dotychczas komisja wraz z członkami delegacji krajowych osiągnęła już (w 1965 r.) porozumienie w sprawie europejskiej współpracy w dziedzinie badań nad biologią molekularną. W kołach tych panuje przekonanie, iż właśnie ta forma współpracy naukowej ma w przyszłości największe szanse rozwoju.

Komisja CCC podjęła się również, zgodnie ze swoim programem, prowadzenia tzw. studiów porównawczych. Ich punktem wyjścia stało się skonstatowanie, iż prawie wszystkie problemy szkolnictwa wyższego państw członkowskich zawierają w obecnej dobie jakieś wspólne elementy. Dlatego też podjęto pewne próby konfrontacji analogicznych sytuacji i doświadczeń, by — przy całkowitym zachowaniu w poszczególnych krajach autonomii — w sposobie postępowania — umożliwić wielostronne poznania i zgłębienie problemów, a w końcu doprowadzić także do pewnej paralelności rozwiązań.

Stosunkowo daleko posunięte są prace badawcze nad strukturą kadry nauczającej w wyższych szkołach Europy zachodniej. Ukazała się już publikacja, która w formie katalogu zawiera dokładny opis hierarchii akademickiej, ze szczególnym uwzględnieniem rejestru stanowisk na wszystkich uczelniach krajów członkowskich Rady Europejskiej¹¹.

Natomiast nie przyniosły większych rezultatów prace nad stosunkiem badań naukowych prowadzonych w ramach uniwersytetów do pozauniwersyteckich prac badawczych.

Z inicjatywy Europejskiej Konferencji Ministrów Oświaty i Wychowania oraz Europejskiej Konferencji Rektorów — komisja CCC zająć ma się również jednym z zasadniczych problemów europejskich szkół wyższych, jakim dla tych uczelni okazała się sprawa naboru studentów. W pracy nad rozwiązaniem tego problemu komisja koncentruje swoje wysiłki wokół takich zagadnień jak: pojęcie dojrzałości akademickiej, zróżnicowanie dalszoplanowych form kształcenia, kontroli przebiegu studiów oraz pomocy stypendialnej.

Przedmiotem badań i zainteresowań komisji są również statuty szkół wyższych i ich stosunek do organów państwa, a także takie tematy jak: *Szkoła wyższa a kształcenie nauczycieli*, *Rola uniwersytetów w dalszym kształceniu swoich absolwentów* i inne¹².

Przedstawiona tutaj — niezmiernie szeroko zakrojona — działalność komisji szkolnictwa wyższego i nauki Rady Europejskiej nasuwać może przypuszczenia, iż organ ten niemalże całkowicie opanował i przejął inicjatywę w kierowaniu międzynarodową współpracą i kształtowaniu nowych stosun-

¹¹ Por. *Structure of University Staff. Education in Europe* I, 3. Strassburg 1966.

¹² Por. H. A. Schwarz-Liebermann von Walendorf, *Zusammenarbeit im Rahmen des Europarats*. „Europäische Gemeinschaft” nr 9/1966.



ków w dziedzinie szkolnictwa wyższego oraz badań naukowych w Europie zachodniej. W rzeczywistości ta, częstokroć schematyczna i dość abstrakcyjna, działalność jest tylko jednym z wielu odcinków tej współpracy europejskiej, która przede wszystkim ma miejsce w praktyce życia codziennego szkół wyższych i instytutów badawczych oraz w kontaktach osobistych pracowników naukowych.

III. EUROPEJSKA WSPÓLPRACA KULTURALNA ROZWIJAJĄCA SIĘ POZA ORGANIZACJAMI INTEGRACYJNYMI

Organizacją cieszącą się obecnie największym autorytetem jest niewątpliwie jednak Stała Konferencja Rektorów i Prorektorów Uniwersytetów Europejskich. Ta niezależna od rządów i instytucji integracyjnych organizacja ma największe zasługi, jeżeli chodzi o przygotowanie podstaw do szeroko zakrojonej współpracy europejskich szkół wyższych. Stała Konferencja ma znacznie większe możliwości działania i jest bardziej operatywną niż komisja CCC, gdyż uczestniczą w niej bezpośrednio sami przedstawiciele uniwersytetów. Ma ona nad organizacjami integracyjnymi ponadto i tę przewagę, iż nie krępuje jej — jak ma to miejsce w przypadku Rady Europejskiej — żadne racje polityczne¹³. Tak więc Konferencja Rektorów zaprasza np. na swe zebrania przedstawicieli uniwersytetów Związku Radzieckiego i krajów obozu socjalistycznego¹⁴, a Zachodniemiecka Konferencja Rektorów organizuje spotkania i dyskusje z rektorami i przedstawicielami szkół wyższych Niemieckiej Republiki Demokratycznej¹⁵.

Współpracę, zmierzającą do ujednoczenia toku i programów studiów, zapoczątkowały już w latach pięćdziesiątych, a zatem na długo przed zawarciem traktatu o współpracy (styczeń 1963 r.), Zachodniemiecka i Francuska Konferencja Rektorów. Osiągnięto porozumienie co do ujednoczenia kierunków studiów w zakresie romanistyki, germanistyki, filologii klasycznej, a także chemii, fizyki i nauk ekonomicznych. W przygotowaniu są porozumienia w sprawie ujednoczenia studiów nauk przyrodniczych i technicznych. Natomiast nie udało się jeszcze przezwyciężyć różnic występujących w programach nauk prawnych. Niemniej rezultaty, jakie osiągnęły wspomniane dwie organizacje, uchodzą dzisiaj jeszcze za wzór w dziedzinie realizowania założeń europejskiej polityki kulturalnej i to zarówno w kontaktach bilateralnych, jak i multilateralnych¹⁶.

¹³ Por. *Europarat wünscht Erweiterung der EWG. Beratende Versammlung diskutiert die politische Situation*. „Das Parlament” z 16 II 1966.

¹⁴ Por. *Europäische Rektorenkonferenz*. „Neue Zürcher Zeitung” z 23 IX 1964.

¹⁵ Por. *Begegnung westdeutscher und Mitteldeutscher Rektoren*. „Europäische Gemeinschaft” nr 8/1966.

¹⁶ „Europäische Gemeinschaft” nr 4/1966.

Pomyślnie rozwija się także realizacja francusko-niemieckiej umowy młodzieżowej (*Deutsch-Französisches Jugendwerk, L'Office franco-Allemand pour la Jeunesse*), w ramach której zorganizowano np. w 1964 r. 5 200 spotkań z udziałem 280 tys., a w r. 1965 — 6 300 spotkań z udziałem 340 tys. młodzieży¹⁷.

Niezależnie od poszczególnych rządów i międzynarodowej organizacji rozwija się europejska współpraca w dziedzinie badań kosmicznych¹⁸. Opiera się ona na porozumieniu z dn. 14 VI 1962 r., na podstawie którego utworzono europejską organizację dla rozwoju badań nad budową pojazdów kosmicznych zwaną *ESRO (European Organisation for the Development and Construction of Space Vehicle Launchers)*. Do *ESRO* przystąpiły: Anglia, Austria, Belgia, Dania, Francja, Holandia, Hiszpania, NRF, Norwegia, Szwecja, Szwajcaria i Włochy. W programie *ESRO* przewiduje się, poza budową rakiet nośnych, satelitów i sond kosmicznych, współpracę z krajowymi ośrodkami naukowymi, wymianę informacji naukowych, nawiązywanie kontaktów i wymiany personelu naukowego oraz dalsze kształcenie naukowców i techników państw członkowskich. W porozumieniu tym podkreślono z naciskiem, iż odpowiedzialność dyrektora generalnego *ESRO* ma charakter międzynarodowy. Pełniąc swoje obowiązki dyrektor organizacji, a także jej personel, nie może przyjmować żadnych nakazów zarówno ze strony poszczególnych rządów, jak i innych organizacji. Każde z państw członkowskich zobowiązane jest pokrywać wydatki inwestycyjne i bieżące wydatki organizacyjne. Wysokość ich ustala się na podstawie przeciętnego dochodu narodowego każdego państwa członkowskiego. Wynoszą one dla Anglii — 24%, Austrii — 1,99%, Belgii — 4,21%, Danii — 2,1%, Holandii — 4,4%, Hiszpanii — 2,53%, Francji — 18,22%, NRF — 21,48%, Norwegii — 1,6%, Szwajcarii — 3,27%, Szwecji — 4,92% i Włoch — 10,64%.

Działalność *ESRO* uzupełnia, działająca na mocy porozumienia z marca 1962 r., europejska organizacja *ELDO (European Launcher Development Organisation)*. Nie zajmuje się ona badaniami przestrzeni kosmicznej, lecz przygotowuje techniczne warunki dla prowadzenia tych badań. Naukowe osiągnięcia tej organizacji służą wyłącznie pokojowym celom, a udostępnia się je bez ograniczeń wszystkim państwom członkowskim.

Niemiecka Republika Federalna jest wśród krajów europejskich szczególnie aktywna w podejmowaniu różnych międzynarodowych inicjatyw. Na uwagę zasługuje nie tylko działalność Zachodnioniemieckiej Konferencji Rektorów, lecz także powiązania NRF z organizacjami zajmującymi się badaniami kosmicznymi. NRF wspiera, jak wynika z jej wysokiego udziału w wydatkach *ESRO*, finansowo bardzo intensywnie badania przestrzeni kosmicznej. Od połowy 1962 r. Republika Federalna przeznaczyła w tym zakresie na ba-

¹⁷ „Europäische Gemeinschaft” nr 5/1966.

¹⁸ „Das Parlament” z 13 IV 1966.

dania podstawowe, na wyposażenie i na budowę urządzeń doświadczalnych i próbnych około 350 mln DM. Z tych funduszy 60% przekazanych zostało, z tytułu zobowiązań, organizacjom *ESRO* i *ELDO*. Natomiast 40% otrzymały krajowe instytuty i szkoły wyższe oraz samodzielne resortowe instytuty badawcze — przede wszystkim zaś *Max Planck-Gesellschaft* i *Deutsche Gesellschaft für Flugwissenschaften*. Dodatkowe dotacje przeznacza się w NRF jeszcze dla przemysłu na mocy odrębnych umów w sprawie prowadzenia specjalnych studiów technicznych, szczególnie z dziedziny elektroniki. Trwają również prace przy budowie pierwszego zachodnioniemieckiego satelity badawczego. Trzy dalsze tego rodzaju statki mają być zbudowane w NRF na zlecenie *ESRO*. Wiele uwagi przywiązuje się tu także do studiów i prac badawczych prowadzonych w ramach programu Europejskiej Konferencji Łączności Satelitarnej. Wyniki badawcze tej konferencji mają umożliwić europejskiemu przemysłowi, przy pomocy własnych techniczno-naukowych osiągnięć, udział w budowie światowego systemu łączności, opartego na pracy satelitów telekomunikacyjnych.

Pomimo iż wspomniana wyżej działalność naukowa prowadzona jest w ramach organizacji europejskich, to jednak nie podkreśla się jej odrębności kontynentalnej, a raczej akcentuje dążenie do włączenia się w ogólnoswiatowy rozwój nauki.

Natomiast wyrazem potrzeby pogłębienia i propagowania wiedzy o Europie jest powołany w r. 1966 w NRF, z inicjatywy frankfurckiego instytutu spraw europejskiej polityki i gospodarki, zespół naukowy (*Arbeitskreis für Europakunde*), którego cele przypominają do pewnego stopnia niektóre elementy programów kulturalnych Rady Europejskiej. Zespół ten, stawiając sobie raczej usługowe i dydaktyczne zadania, zajmuje się organizowaniem wymiany informacji naukowych i pośredniczeniem w rozwijaniu współpracy między katedrami i instytutami szkół wyższych. Stara się on także inspirować wymianę zdobyczy, zwłaszcza w zakresie powiązań europejskich systemów kształcenia, pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami i kierunkami naukowymi oraz wykorzystywać zdobycze te w pracy oświatowej prowadzonej w różnych kierunkach i na różnych szczeblach. Towarzystwo to zorganizowało już dwa seminaria (marzec i czerwiec 1966 r.) przeznaczone dla przedstawicieli organizacji i instytucji oświatowych reprezentujących różne kierunki polityczne i zawody, a zajmujących się w NRF tzw. wychowaniem politycznym. Referaty, które przygotowali pracownicy naukowcy i profesorowie uczelni zachodnioniemieckich oraz Instytutu Europejskiego w Brügge, dotyczyły m. in. działalności wspólnot europejskich przedstawionej na tle ogólnego rozwoju stosunków pomiędzy wschodem a zachodem¹⁹.

O ile w pracach instytucji integracyjnych pomija się lub wręcz odrzuca jakiegokolwiek związek z Europą wschodnią, to organizacje nie związane określo-

¹⁹ *Europakunde*. „Europäische Gemeinschaft” nr 7/1966.

nymi politycznymi nastawieniami — jak np. Europejska Konferencja Rektorów lub wspomniane wyżej Towarzystwo — włączają m. in. problematykę stosunków Europy wschodniej z zachodnią w swój program naukowy, a nawet podejmują pewne kroki zmierzające do nawiązywania kontaktów między krajami obu części kontynentu²⁰. Wiadomości o krajach obozu socjalistycznego zawiera np. biuletyn Instytutu Studiów Akademickich Wspólnoty Europejskiej w Brukseli zajmujący się stanem badań nad integracją europejską, prowadzonych w szkołach wyższych i instytutach naukowych.

IV. ZAGADNIENIA INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ W PRACACH NAUKOWYCH I DYDAKTYCZNYCH OŚRODKÓW UNIWERSYTECKICH

Od szeregu lat zaobserwować można z jednej strony stały wzrost zainteresowań instytucji integracyjnych zagadnieniami szkolnictwa wyższego i nauki europejskich krajów zachodnich, z drugiej zaś — zainteresowanie szkół wyższych i instytutów badawczych procesami integracyjnymi Europy zachodniej. O ile jednak działalność instytucji integracyjnych ujęta jest w określone ramy organizacyjnego schematu i w jakimś sensie zbiurokratyzowana, o tyle zainteresowania nauki europejskimi procesami integracyjnymi charakteryzuje raczej pewna spontaniczność i żywiołowość oraz całkowity brak koordynacji inicjatyw badawczych. A jednak wydaje się, iż skuteczniej oddziałują i więcej mają sposobności do popularyzacji europejskich zagadnień integracyjnych — zwłaszcza w środowisku akademickim — nie tyle powołane specjalnie w tym celu organizacje, ile właśnie szkoły wyższe i instytuty naukowe.

Wspomniany wyżej biuletyn („Recherches et études universitaires sur l'intégration européenne” nr 3, Brüssel 1966) przynosi szczegółowe informacje zebrane ze 100 uniwersytetów w 17 krajach na temat prowadzonych tam prac badawczych i dydaktycznych. Z uzyskanego materiału sprawozdawczego wynika, iż 1 374 profesorów i innych pracowników nauki zajmuje się w swojej pracy naukowej czy też dydaktycznej problemami integracyjnymi. W l. 1965/66 ukończono z tej dziedziny 218, a przygotowanych jest dalszych 585 rozpraw. Jednak cyfry te świadczą i o tym, iż problematyka ta nie jest w szkołach akademickich bynajmniej pierwszoplanowa i dopiero powoli, z pewnością i nie bez oporów, zaczyna zdobywać prawa obywatelstwa. Poszczególne kraje interesują się zazwyczaj jedynie wybranymi zagadnieniami z tej dziedziny i to takimi, które zawierają dla nich jakieś praktyczne elementy lub też opracowywanie tych zagadnień jest dla nich w jakiejś mierze społecznie czy też geopolitycznie uzasadnione.

Uniwersytety charakteryzuje np. to, iż zajmują się one wielostronnymi aspektami zagadnień związanych z integracją Europy zachodniej. Wewnętrzna

²⁰ Por. przypis 14.

struktura i tok studiów tamtejszych uniwersytetów stwarzają szczególnie dobre warunki dla pracy licznych instytutów wydziałowych prowadzących seminaria, na których pogłębia się wiedzę i realizuje programy badawcze. Przy 17 uniwersytetach w NRF działa 30 takich instytutów, które — w wykładach, seminariach lub kołach naukowych — zajmują się europejskimi aspektami w ramach wybranej specjalności. Kilka z tych instytutów uniwersyteckich prowadzi stale badania nad integracją europejską; przy Uniwersytecie w Kolonii jest ich aż sześć, a spośród nich jeden specjalizuje się w szczególności w problematyce prawnej wspólnoty europejskiej. Przy Wyższej Szkole Ekonomicznej w Mannheim nowo utworzony Instytut Europejski zajmuje się również zagadnieniami nauk prawnych, chociaż przewiduje się, że później będzie się tam pracowało także nad europejskimi aspektami innych dyscyplin naukowych.

Dla pracowników określonych dyscyplin naukowych, a zwłaszcza dla asystentów, organizuje się w NRF regularne kolokwia i zjazdy naukowe, które umożliwiają mają nawiązywanie kontaktów osobistych i wymianę poglądów. Niejaki wpływ tej działalności widoczny już jest we wzroście ilości dysertacji związanych tematycznie z zagadnieniami integracji europejskiej.

Po raz pierwszy biuletyn brukselski zawiera informacje na temat zainteresowań integracją europejską nauki polskiej. Ogranicza się on jednak tylko do podania wiadomości o wykładach i ćwiczeniach poświęconych europejskim wspólnotom gospodarczym na Uniwersytecie Warszawskim, a przeznaczonych przede wszystkim dla doktorantów, którzy przygotowują prace z zakresu tej tematyki. Naukowcy w Czechosłowacji, podaje biuletyn, interesują się różnymi aspektami integracji europejskiej, w szczególności traktują ją porównawczo z rozwojem Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG).

Ilość wykładów i ćwiczeń o tematyce europejskiej na uniwersytetach poszczególnych krajów przedstawia się następująco:

	1964/65	1965/66
Francja	59	69
Belgia	17	26
NRF	32	40
Włochy	10	21
Holandia	4	10
Anglia	11	32
Szwajcaria	12	17
R a z e m	145	215

Równomiernie ze wzrostem zainteresowań europejską integracją w programach nauczania rośnie także liczba prac naukowych, a zwłaszcza dysertacji, o tej tematyce. I tak np. w 1965 r. odnotowano 375 ukończonych lub

przygotowywanych prac doktorskich, a w r. 1966 liczba ta wzrosła do 585 tytułów.

Poniższa tabela zawiera dane odnoszące się w tym zakresie do poszczególnych krajów.

Kraj	Rozdano prac		Ukończono		Ogółem	
	1965	1966	1965	1966	1965	1966
NRF	150	166	22	36	172	202
Belgia	12	14	—	1	12	15
Francja	85	100	19	25	104	125
Włochy	18	72	26	71	44	143
Holandia	8	12	—	6	8	18
Anglia	12	15	2	—	14	15
Szwajcaria	2	10	—	4	2	14
Austria	—	5	—	—	—	5
Grecja	—	5	—	—	—	5
USA	14	29	3	4	17	33
R a z e m	301	437	72	148	372	585

Interesujący jest również dobór tematów prac naukowych, zwłaszcza na stopnie naukowe. W zasadzie zachowały się w dalszym ciągu panujące tu dotychczas tendencje. A zatem tematyka opracowywana w ostatnich latach dominuje nadal, z tym że ilość prac znacznie wzrosła. I tak np. z zakresu tematyki podatkowej i współzawodnictwa napisano 65 prac (w l. 1964/65 — 38), rolnictwa 39 (poprzednio 21) na temat stosunków zachodzących pomiędzy uprawnieniami wspólnot a prawem państwowym w poszczególnych krajach — 48 (poprzednio 24), o trybunale europejskich wspólnot gospodarczych — 27 (poprzednio 18). Jednak obok tych głównych dziedzin, jakimi się naukowcy zajmują, daje się zauważyć większą niż dotychczas różnorodność opracowywanych tematów. Badania nad integracją europejską z punktu widzenia określonych stanowisk, tj. narodowego, politycznego, poszczególnych zawodów czy też całych grup społecznych zrzeszonych w związkach zawodowych, stanowią temat 24 dysertacji i 28 większych publikacji. Zagadnieniami militarnymi zajmowało się 31 dysertacji, a pozycję wspólnot w świecie — 24 prace naukowe i 12 innych większych publikacji. W naukach ekonomicznych zarysowują się pewne tendencje do traktowania problemów integracji mniej teoretycznie. Toteż coraz to więcej prac zajmuje się określonymi wycinkami tej problematyki. Tak więc 13 dysertacji przedstawia zagadnienia terytorialnego przystosowania, 24 traktuje o zmianach w strukturach gospodarczych, 20 o wymianie handlowej w ramach EWG oraz o wymianie prowadzonej z krajami nie należącymi do wspólnot. Jednakże w dalszym ciągu pod względem ilości ekonomiczne rozprawy ustępują prawnym.

Poszczególne kraje wykazują również pewne tendencje do wyróżniania

niektórych tematów badawczych. Niemcy zachodnie interesują się np. szczególnie problemami współzawodnictwa, które opracowano tam w 33 dysertacjach, problemami rolnictwa zajmują się Francuzi i Włosi w 17 pracach, a Holandia preferuje przede wszystkim zagadnienia związane z prawnymi i politycznymi konsekwencjami rozbudowy systemu ponadnarodowego.

Wkład państw nie należących do europejskich wspólnot gospodarczych w rozwój badań nad integracją europejską jest uważany za szczególnie interesujący i cenny. Za godny podkreślenia uważa się np. fakt, iż w Polsce oraz w Czechosłowacji bada się bardzo różne aspekty europejskiej problematyki, o czym świadczą m. in. polskie dysertacje na temat Parlamentu Europejskiego, roli krajów Beneluxu w integracji europejskiej, asocjacji państw afrykańskich, stosunków EWG z innymi państwami itp. Zainteresowania uniwersytetów anglosaskich dotyczą przede wszystkim dziedziny nauk politycznych opracowywanej w 11 angielskich i amerykańskich dysertacjach. Jednak i tam liczba prac z zakresu nauk prawnych i ekonomicznych systematycznie się zwiększa.

Jeżeli jednak porównamy przytoczone tutaj dane liczbowe dotyczące prac naukowych o tematyce europejskiej z ogólną ilością prac powstających w ośrodkach akademickich, to należy wnioskować, iż zainteresowanie tą tematyką badawczą wykazuje wprawdzie w tym środowisku pewne tendencje wzrostu, lecz mimo wszystko pozostaje wciąż jeszcze na dalszym planie.

Tematy badawcze podejmowane przez ośrodki akademickie bardzo często się zęzębiają, a nawet wręcz powtarzają. Dzieje się tak zwłaszcza w przypadku prac na stopnie naukowe podejmowanych w obrębie państw członkowskich EWG. Wprawdzie wskazywano już niejednokrotnie na potrzebę utworzenia ośrodka koordynującego studia nad tematyką europejską, jednak i ten projekt, jak i wiele innych, nie doczekał się jeszcze realizacji. Łukę tę wypełnia do pewnego stopnia m. in. Instytut Studiów Akademickich Wspólnoty Europejskiej w Brukseli, który za pośrednictwem swoich biuletynów przekazuje zebrane informacje.

Osobne miejsce zajmują badania prowadzone na tematy integracji europejskiej przez samodzielne instytuty naukowe. Instytucje te prowadzą bardzo często także działalność wykładową. W przytoczonych wyżej zestawieniach wykładów i ćwiczeń prowadzonych w szkołach wyższych nie uwzględniono jednak tej działalności, ponieważ wykłady takie nie wchodzą w zakres normalnych programów studiów. Wyjątek stanowią wykłady i ćwiczenia prowadzone przez instytuty europejskie w ramach pracy poszczególnych wydziałów, dostępne wówczas wszystkim studiującym. Tę pracę usługową w szkołach wyższych spełnia Instytut Europejski (w NRF) i *Europa-Kollege* w Bolonii, Brügg, Brukseli, Fontainebleau, Genewie, Lüttich, Löwen, Luksemburgu, Nancy, Paryżu, Strasburgu i Turynie. Biorąc pod uwagę udział instytutów europejskich w realizacji programów studiów uniwersyteckich z zakresu europejskich zagadnień integracyjnych, należy uznać, że wkład samych uniwersyte-

tów w rozwój tej problematyki jest w dalszym ciągu niewielki. Pewien regres przeżywają chyba także w ostatnim czasie same instytucje europejskie. W porównaniu z latami 1964—65 nie odnotowano w ubiegłym roku jakichś szerszych poczynań o charakterze organizacyjnym, a raczej daje się zauważyć pewne tendencje do konsolidacji istniejących instytucji²¹. Można by zatem zaryzykować twierdzenie, iż zjawisko to świadczy o pewnej stagnacji procesów integracyjnych.

V. UWAGI KOŃCOWE

Polityka kulturalna państw zachodnioeuropejskich, na którą od lat starają się wywierać swoje wpływy i podporządkowywać ją swoim celom europejskie organizacje integracyjne, w coraz to większym stopniu rozwija się w kierunku swobodnej wymiany kulturalnej — w tym także z krajami obozu socjalistycznego. W społeczeństwie NRF daje się np. zauważyć nastroje zobojętnienia, a nawet zniechęcenia wobec od lat powtarzanych haseł integracyjnych²². Stąd też Rada Europejska aktywizuje się obecnie przede wszystkim na tych odcinkach, na których podejmowane są już, w ramach węższych czy też dwustronnych, wysiłki zmierzające do zbliżenia lub porozumienia z poszczególnymi narodami czy też państwami. Nie pretenduje ona już do roli inicjatora, a raczej stara się poprzez swoje komisje — niezależnie lub w porozumieniu z odpowiednimi instytucjami i organizacjami — współdziałać na tym odcinku.

W dziedzinie współpracy europejskiej nauki i szkolnictwa wyższego większe wpływy niż organizacje integracyjne ma Europejska Konferencja Rektorów i jej krajowe odpowiedniki. Również stopień zainteresowania problemami integracji europejskiej w akademickich ośrodkach nauczania i badań naukowych jest jeszcze niewielki. Stąd można by wnioskować, iż zagadnienia te, pomimo 20-letnich wysiłków, traktuje się w tym środowisku jeszcze nadal powściągliwie i z rezerwą.

MICHALINA BORAL

OŚRODKI STUDIÓW EUROPEJSKICH NA ZACHODZIE

I. WSTĘP

W krajach zachodnich rozwinął się po II wojnie światowej kierunek nauki, który otrzymał nazwę „studiów (badań) europejskich” (*études européennes*, *Europaforschung*). Zajmuje się on zarówno historyczną, jak i aktualną proble-

²¹ Por. przypis 12.

²² *Kampf der Europaverdrossenheit!* „Das Parlament” z 23 III 1966.